

Pasaulio ūkio geografija – naujosios raidos tendencijos.

**Doc. dr. Donatas Burneika,
LSTC Visuomenės geografijos skyrius
VU Geografijos ir kraštotvarkos katedra**

Vilnius 2012

Pranešimo tema

- Pastaraisiais dešimtmečiais vyko sparti pasaulio ūkio ir visuomeninės geografijos kaita. Tai pakeitė tiek pasaulio ekonomikos erdvinę struktūrą, tiek jos vystymosi dėsningumus, tiek ekonominės geografijos mokslą.
- Kai kurios šių pokyčių tendencijos ir pristatomos šiame pranešime.

Svarbiausi klausimai

- Kas yra ekonominė geografija ir kaip keitėsi jos samprata
- Kokie svarbiausi nauji ūkio geografijos aspektai akcentuojami pastaraisiais metais (*Pasaulio banko atradimai*)
- Kokie netradiciniai ekonominės geografijos rodikliai padėtų geriau suprasti pasaulio, regiono ar Lietuvos ūkio geografinius ypatumus.

Ūkio (ekonominės) geografijos samprata

- Jei geografija yra mokslas tiriantis Žemę, kaip žmonių namus ar gyvenamąją erdvę (Tuan'o ir Haggett'o apibrėžimai), tai visai logiška teigti, kad:
- **Ekonominė geografija** - tai geografija apie žmonių pastangas užsidirbti pragyvenimui (arba Žemės, kaip žmonių darbo vietos, tyrimai)

Ūkio (ekonominė) geografija

- *Hartington'as*: Ekonominė geografija nagrinėja ekonominių veiklų erdvinę organizaciją ir pasiskirstymą, pasaulio resursų naudojimą, pasaulio ekonomikos plėtrą ir pasiskirstymą.
- *G. Krumme'is*: Ekonominė geografija tiria principus, kurie valdo erdvinį resursų (žmogiškųjų, gamtos, kapitalo) išdėstymą ir dėl to kylančias pasekmes.
- Bendras šio dalyko apibrėžimas akcentuotų būdus, kuriais individai ir įmonės organizuoja savo ekonomines veiklas erdvėje; tų veiklų poveikį visuomenei bei visuomenės institucijų siekius daryti šią įtaką.

Deja, daugiausia tradiciškai ekonominė geografija nagrinėja ir akcentuoja aplinkos naudojimą ir gamybą bei egzistavimo technologines sąlygas.

Išryškėja trys EG tyrimų ašys:

1. Ekonominių veiklų erdvinio išdėstymo ir padėties įtakos tyrimai ("vieta", "vietovė", "vieta ir padėtis", žemės naudojimas).
2. Erdvinės sąveikos, tarpusavio priklausomybių perspektyva (prekyba, transportas, migracijos, informacijos ir kapitalo srautai, tinklaveika, interneto ekonominė geografija ir t.t.).
3. Erdvės ekonominiai pokyčiai (regionų plėtra ir nuosmukis, technologinės inovacijos, struktūriniai pokyčiai, aglomeracijos, miestų regionų studijos ir t.t.).
(Regioninė ekonominė geografija)

Trumpa ekonominės geografijos raidos apžvalga

- Pradžioje ekonominė geografija buvo visai neteoretizuota. Vyraavo parasti gamybos ypatybių įvairiose pasaulio vietose aprašymai. nes tuo metu vyko intensyvi kolonizacija, o kolonistams buvo naudinga geografų pagalba. Akcentuojant produktus bei gamybos sąlygas ekonominė geografijos neišvengiamai suskilo į eilę subdisciplinų šakiniu pjūviu: žemės ūkio geografija, pramonės geografija, transporto geografija ir t.t. Pažanga jose vyko – nuo aprašymo iki analizės; nuo aplinkos determinizmo iki ekonominio determinizmo. Tačiau teoretizavimo mažai

Trumpa ekonominės geografijos raidos apžvalga

- Neoklasikinė ekonomikos teorija padarė didelę įtaką ekonominės geografijos vystymuisi - ji yra visos išdėstymo teorijos pagrindas. Tai teorija (-jos), kuri įdarbina universalius geografinius dėsnius, koncepcijas ir fizikos procesus skirtus erdvės ekonomikai analizuoti. Ši paradigma vyravo XX a. viduryje (W. Christaller'io, A. Liošo, V. Alonso, A. Weberio, W. Isardo ir darbai).

Trumpa ekonominės geografijos raidos apžvalga

- Kitas radikalus iššūkis pakeitęs tradicinę ekonominės geografijos sampratą ir metęs iššūkį išdėstymo teorijos prieigai aštuntajame praeito šimtmečio dešimtmetyje buvo marksistinės politinės ekonomijos požiūrių plėtra geografijoje (D. Harvey, ryškiausia figūra).

Trumpa ekonominės geografijos raidos apžvalga

- Pastarųjų dešimtmečių naujosios tendencijos pasižymi ne ekonominio pobūdžio veiksnių svarbos akcentavimu. Ypač svarbi tapo socialinė bazė (visuomenės socialinė sankloda ir struktūra). Analizuojama kaip socialinė aplinka, susidedanti iš privačių asmenų, įvairių grupių, institucijų ir pan., veikia gamybos, inovacijų, mokymosi procesus.
- Kadangi teigiama, jog žinios yra svarbiausias ekonominis resursas, o mokymasis, inovacijos svarbiausias procesas, ekonominė geografija labiausiai domisi, kodėl vienoje regionuose, šalyse, miestuose, vietose tai vyksta, o kitose ne....
-

Dabartinė situacija

- Šiuo metu - išskirtinis susidomėjimas gamybos socialiniais ryšiais, jų įtaka, instituciniais veiksniais. Ne vien paprastas sąnaudų efektyvumas ir pelno maksimizavimas nulemia ekonominę naudą, o transporto kaštai nebėra lemiamas sąnaudų, o tuo pačiu ir ūkio išdėstymo veiksniais. Todėl senosios išdėstymo teorijos, nors ir teisingos, bet mažai aktualios šių dienų ekonominėje geografijoje. Svarbiausi tie veiksniai, kurie sudaro ar nesudaro sąlygų mokymuisi ir inovacijų sklidimui. O čia į pirmą vietą dažnai pakyla tokie “neekonominiai” dalykai kaip kultūra, tradicijos, požiūriai, tarpusavio pasitikėjimo atmosfera, vertybių sistemos ir pan. Įvyko ekonominės ir kultūros geografijos suartėjimas.

Pasaulio ūkio geografija

- Pastaraisiais metais ekonominės geografijos literatūroje, nagrinėjančioje pasaulio ūkio problemas, išryškėjo keletas naujų tendencijų ir prioritetų. Kai kurie jų buvo pristatyti Pasaulio banko parengtoje 2009 m. Pasaulio vystymosi ataskaitoje „Reshaping economic geography“ („Keičiant ekonominę geografiją“).

Pasaulio ūkio geografija

- Viena svarbiausių šioje ataskaitoje pristatomų žinių – vertinant teritorijos vystymąsi svarbiausia yra vienybė ir sąryšis, o ne vienodumas ir tolygumas. Pasaulis, regionas ar valstybė neturi būti vienodai ir tolygiai išvystyti. Tolygiai paskirstyta turi būti nauda ir laimėjimai. Svarbiau ekonominė integracija, o ne ūkio ar gyventojų tolygus išdėstymas. Atvirkščiai, koncentracija (tankumas) yra vienas iš ekonominio efektyvumo veiksnių, nes daugiausia BVP sukuriama būtent tose vietose, kur didžiausias gyventojų ir ūkio tankumas. Koncentracijos tendencija pastaraisiais laikais buvo būdinga visoms pasaulio vietoms visuose lygmenyse (pasaulis-valstybe-regionas).

Pasaulio ūkio geografija – koncentracijos svarba

- Tai turi būti teisinga tiek kalbant apie pasaulio, tiek apie Europos, tiek apie Lietuvos ekonomiką. Žinoma, koncentracija nėra vienintelis ir besąlygiškas ekonomikos augimo veiksnys, bet viena iš sąlygų. Lygiai taip pat aišku, kad koncentracija turi ir savo neigiamų pasekmių, ypač socialinėje ir ekologinėje sferose. Tokiose vietose neišvengiamai kyla daugelis problemų, būdingų aglomeracijoms (pvz., transporto grūstys, nusikalstamumas, oro tarša ir pan.). Tačiau, vardan ekonominės naudos, žmonės linkę susitaikyti su tokiais nepatogumais ir pasaulio gamyba toliau koncentruojasi pasaulio metropoliniuose regionuose.

Pasaulio ūkio geografija – koncentracijos svarba

- Globalioje ekonomikoje tokios vietos turi savo pranašumą. Jos gali sėkmingiau konkuruoti su analogiškais centrais, nes šiuo metu pasaulio ekonomika didele dalimi yra tokių metropolinių miestų-regionų ekonomika. Priešingai, gamybos tolygus išdėstymas šalyje, regione ar pasaulyje, net jei būtų įmanomas, ekonomiškai būtų neracionalus. Iš šios pozicijos žiūrint, Lietuvos ūkio ir gyvenviečių išdėstymas, paveldėtas nuo sovietmečio, yra labai neracionalus. Todėl jam natūraliai būdinga labai netolygi plėtra, menkas tarptautinis konkurencingumas, didelė emigracija ir kitos neigiamos pasekmės

Pasaulio ūkio geografija

Pasaulio bankas, kaip ir kitos tarptautinės ekonominės organizacijos, labai aiškiai prioritetą teikia neo-liberaliai ekonomikos paradigmai, kurios pagrindinė idėja – *ekonominė laisvė ir valstybės nesikišimas, užtikrina ekonominį efektyvumą*. Ekonominiai prioritetai yra svarbiausi, nes tiek socialiniai, tiek ekologiniai reikalavimai nebus efektyviai sprendžiami esant neefektyviai ekonominei sistemai (svarbiausia ekonominė gerovė). Galima diskutuoti dėl tokių prioritetų neklaidingumo, bet sunku nesutikti su pačiais ekonominio efektyvumo principais.

Pasaulio ūkio geografija

- Svarbiausi vykstantys pokyčiai, nuo kurių neatsiejamas ūkio vystymasis visame pasaulyje yra: augantys miestai, vis mobilesni žmonės ir vis labiau specializuota gamyba
- Šie pokyčiai buvę būdingi vakarų šalyse ir rytų Azijoje, dabar vyksta visame pasaulyje. Pasaulio banko ataskaitoje teigiama, kad jie yra esminiai ekonominei sėkmei ir turi būti skatinami.
- Jie užtikrina ekonominių klestėjimą, bet jie nevyksta be rizikos ir neigiamų pasekmių.

Pasaulio ūkio geografija: svarbiausia 3D (density, distance, division)

- Taigi daroma išvada, kad svarbiausi ūkio augimo geografiniai veiksniai:
- Tankumas (ilustruoja ūkio koncentraciją augančiuose metropoliniuose regionuose)
- Distancija (norint turėti naudos iš augimo branduolių reikia prie jų persikelti – taigi svarbu mobilumas)
- Barjerai (įvairios kliūtys, trukdančios prekėms ir žmonėms judėti ir išnaudoti specializacijos privalumus)

Pasaulio ūkio geografija: svarbiausia 3D

Miestai, migracijos ir prekyba buvo pagrindiniai ekonomikos katalizatoriai per pastaruosius 2 dešimtmečius. Šalys ir regionai vystosi sparčiai, nes sėkmingai skatino transformacijas šiose ekonominės geografijos dimensijose:

1. Didesnis tankumas, t.y. augantys miestai
2. Trumpesni atstumai, t.y. darbuotojų ir verslo migracijos arčiau didesnio “tankio”...
3. Mažiau barjerų, kai šalys naikina jų ekonomines sienas ir įsijungia į globalias rinkas, gaudamos naudos iš masto ekonomijos ir specializacijos.

Tankumas, koncentracija

- The first is Tokyo, the largest city in the world with 35 million people, a quarter of Japan's population, packed into less than 4 percent of its land.
- The second is the United States, the largest economy in the world and perhaps also the most mobile, where about 35 million people change residences each year.
- The third is Western Europe, the most connected continent in the world today, where countries trade about 35 percent of their gross domestic product (GDP), more than half among neighbors.

Visitors to Tokyo can see people being crushed into trains by professional train-packers. Millions of people willingly subject themselves to the unpleasantness of such a crush. A map of Japan's economic density shows why. Tokyo generates a big part of Japan's wealth—to get a share of it, people have to live close by (see map G0.1). The most striking feature of this map is density—the concentration of wealth in Tokyo and Osaka.

In the United States, each year in the days before the Thanksgiving holiday, about 35 million people try to get back to their families and friends. It is

get a part of this wealth, you have to get closer to it. That is why 8 million Americans, another massive movement takes place every day—not of people but of products. One example is Airbus,

Map G0.1 Density—why it pays to be close to Tokyo
Economic production per square kilometer in Japan

Source: WDR 2009 team and World Bank Development Research Group based on subnational GDP estimates for 2005. See also Nordhaus (2006).

Atstumas ir ribos

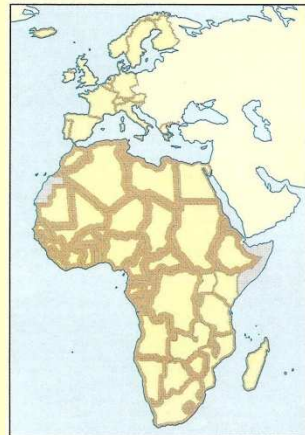
Map G0.2 Distance—why Americans must be mobile
Economic production per square kilometer in the United States

Source: WDR 2009 team and World Bank Development Research Group based on subnational GDP estimates for 2005. See also Nordhaus (2006).

which makes parts of planes and assembles them in France, Germany, Spain, and the United Kingdom as well as in other countries. Huge sections of aircraft are loaded onto ships and planes, as places specialize in making different parts and producing them in scale. Countries in

Map G0.3 Division—what prevents progress in Africa does not in Western Europe
Border restrictions to flows of goods, capital, people, and ideas

Source: WDR 2009 team (see chapter 3 for details).
Note: The width of borders is proportional to a summary measure of each country's restrictions to the flow of goods, capital, people, and ideas with all other countries.

a region that was divided not so long ago now trade with former enemies to become an ever-more-integrated European Union (EU). As this integration has increased, economic divisions have decreased, making specialization and scale possible (see map G0.3).

What is the payoff for this pain? A map of economic geography, which resizes the area of a country to reflect its GDP, shows the benefits of big cities, mobile people, and connected countries. The United States, Western Europe, and Japan dominate the world's economy (see map G0.4).

Cities, migration, and trade have been the main catalysts of progress in the developed world over the past two centuries. These stories are now being repeated in the developing world's most dynamic economies.

- Mumbai is not the largest city in the world, but it is the most densely populated. And it keeps growing.
- China is not the largest economy in the world, but it is the fastest growing and may be among the most mobile.
- Southeast Asia may not have formed a political union like Europe, but it trades parts of goods back and forth as the EU does.

People risk loss of life or limb on Mumbai's packed trains to take advan-

...tage of economic density. Despite the ... among commuters and in such slums as Dharavi, Mumbai's population has doubled since the 1970s. Since the 1990s, millions of Chinese workers have migrated to get closer to economic opportunity concentrated along the coast. Just as Americans travel during Thanksgiving, more than 200 million people in China travel during the Chinese New Year. Regional production networks in East Asia are spread far wider than Airbus sites in Western Europe. East Asian countries may not trade airplane parts, but nations that once were enemies now trade parts of cars and computers with the same frequency and speed.

And what is the payoff? We can again recognize the shapes of China, India, and Southeast Asian countries on the map of the world's economic geography (see map G0.4). Contrast these shapes with that of the mighty continent of Africa, which shows up as a slender peninsula.

The *World Development Report* argues that some places are doing well because they have promoted transformations along the three dimensions of economic geography:

- Higher densities, as seen in the growth of cities.
- Shorter distances, as workers and businesses migrate closer to density.
- Fewer divisions, as countries thin their economic borders and enter world markets to take advantage of scale and specialization.

The United States and Japan reshaped their economic geography along these lines in the past. China is reshaping its economic geography now. This Report proposes that these will be the changes that will help developing nations in other parts of the world, most notably Africa.

Unbalanced growth, inclusive development

That is what this *World Development Report* proposes, and the Report is

Rezultatas – sėkmingos šalys tampa pastebimos ekonominiame pasaulio žemėlapyje

Geography in Motion

xxi

Map G0.4 How markets view the world

A country's size shows the proportion of global gross domestic product found there

Source: WDR 2009 team using 2005 GDP (constant U.S. dollars).

Note: The cartogram was created using the method developed by Gastner and Newman (2004). This map shows the countries that have the most wealth when GDP is compared using currency

Sėkmingi plėtros politikos akcentai skiriasi skirtingame geografiniame lygmenyje

- Tankumas, koncentracija svarbiausia regioniniame lygmenyje, kur atstumai maži, politiniai ir kultūriniai skirtumai ir barjerai nedideli
- Atstumas, nuotolis svarbiausi nacionaliniame lygmenyje, kur valstybės turi skatinti mobilumą, investuodamos į transporto infrastruktūrą (nes vėlgi kultūriniai, politiniai skirtumai dažniausiai nėra dideli ir netrukdo mobilumui)
- Barjerai ir skirtumai svarbiausi tarptautiniame lygmenyje, nes labiausiai išsivystę regionai kur vidiniai barjerai nedideli.

Ekonominio išsivystymo rodikliai

- BVP ar BNP? Kas svarbiau Lietuvos teritorija ar Lietuvos žmonės?
- Tiesioginės užsienio investicijos 1 gyv. – ar visada pliusas?
- O gal Laimės indeksas? Juk iš esmės visos politikos galutinis tikslas – laimingi žmonės...
- Valstybės skolos dydis – kaip esminis pasaulio ateities perspektyvų rodiklis (kas vartoja o kas taupo).

Ačiū už dėmesį 😊

Klausimai?

